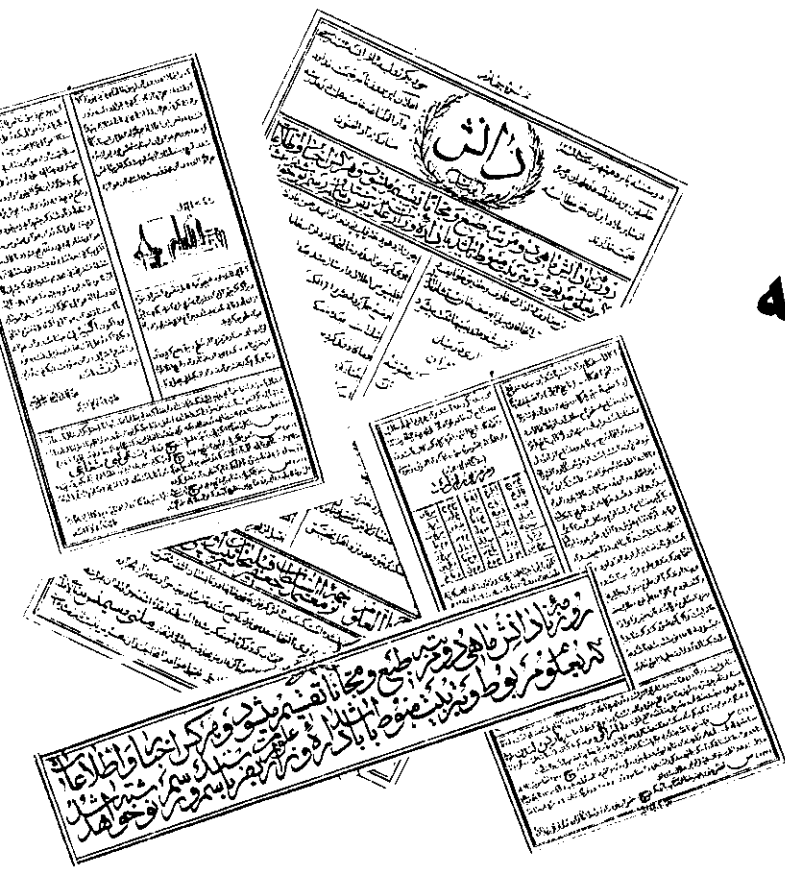

نگاهی به نخستین نشریه دانشگاهی ایران (نشریه دانش)

آنچه در زیر می‌خوانید گزیده‌ای از نشریه دانش - نخستین نشریه دانشگاهی ایران - است که در سال ۱۲۹۹ هـ. ق توسط علیقلی خان مخبرالدوله وزیر علوم وقت و رئیس مدرسه دارالفنون در چاپخانه مخصوص مدرسه دارالفنون چاپ و منتشر می‌شده است. علیقلی خان، پسر بزرگ رضاقلی خان ملقب به امیرالشعراء متخلص به هدایت و معروف به لگه‌باشی از شعرای نامدار، نویسندگان برجسته و از دانشمندان بزرگ زمان بوده است. شماره اول این نشریه در تاریخ ۲۳ رجب ۱۲۹۹ و آخرین شماره آن در تاریخ ۱۶ صفر ۱۳۰۰ توزیع شده و نحوه انتشار آن، دو شماره در هر ماه بوده است و بنابراین، جمعاً ۱۴ شماره از نشریه دانش منتشر شده است. این نشریه، مجاناً در اختیار استادان و دانشگاهیان قرار می‌گرفته و درج اعلان نیز در این نشریه مجانی بوده است. تمامی چهارده شماره این نشریه دارای ۴ صفحه بوده و رعایت این مسأله در تمامی شماره‌های آن به چشم می‌خورد. در هیچ کجای نشریه نام مدیر آن ذکر نشده ولی بی‌تردید علیقلی خان مخبرالدوله مدیریت این نشریه را بر عهده داشته است. در بیشتر شماره‌های این نشریه، در انتهای ستون دوم صفحه چهار نیز امضای «محمدکاظم بن احمد معلم شیمی» دیده می‌شود. دیگر نویسندگان این نشریه که امضای آنان در زیر مقاله‌ها مندرج است عبارتند از: حاج نجم‌الممالک، میرزا محمودخان و جعفر قلیخان. اداره این روزنامه در دارالفنون و محل طبع آن «دارالطباعة خاصة علمیه در مدرسه مبارکه دارالفنون» بوده و میرزا عباس نقاش و «باسمه چی» رئیس این مطبعه بوده است. مندرجات نشریه دانش، اخبار وزارت علوم و دیگر مباحث علمی چون علوم طبیعی، شیمی و ... و از شماره دوم دارای پاورقی بوده با عنوان «رسالة مفتاح العلوم» که ترجمه‌ای بوده است از متن علمی فرانسوی موسوم به «کله دیسیانس» که در هر شماره، بخشهایی از ترجمه این متن به صورت پرسش و پاسخ ذکر شده است.

در راستای همگامی با مطالب این شماره و «پاس داشت» نخستین نشریه علمی - دانشگاهی در ایران، بی‌مناسبت ندیدیم تا به چاپ این مجموعه مبادرت ورزیم. باشد که چنین حرکتی «فراز راهی» متصور افتد در جهت رشد و اعتلای هر چه بیشتر و کارآمدتر مجلات علمی کشور.

علیقلی مخبرالدوله

پس از اتمام هر امتحان در دربار گیتی مدار یا در مدرسه مبارکه سلامی خاص منعقد می شد و صورت خدمات معلمین و ترقیات متعلمین بخاکپای مبارک معروض افتاده بفرابخور خدمت و بقدر تحصیل و زحمت از انعام و خلعت و مواجب و منصب خسروانه محظوظ و مباحی می شدند و تا حال مطابق ذیل دوست و سی و هفت نفر با مناصب عالیه و درجات رفیعه از مدرسه فارغ التحصیل خارج شده اند و خدمات دولتی را لایق امد

صورت شاگردان فارغ التحصیل

مهندس بیست و سه نفر (صاحب منصب توبخانه) هیجده نفر (صاحب منصب پیاده نظام بیست و هفت نفر) طبیب چهل و دو نفر (دواساز چهار نفر) (جزو صاحب منصبان اطریش شصت و پنج نفر) (جزو صاحب منصبان قزاق پنج نفر) (جزو تلگرافخانه پنجاه نفر) (جزو اداره نظمی و احتساب سه نفر)

شرح اسامی و مناصب و مقامات و مدارج ایشان از حیز این ورقه خارج است بمناسبت در نمره های آتی خواهد آمد.
وضع حالیه رؤسا و مباشرین و ارباب منصب و معلم و متعلمین از قرار مسطور ذیل است.

رؤساء

مقرب الخاقان جعفر قلیخان سرتیب اول و رئیس مدرسه مبارکه مقرب الخاقان محمد حسین خان سرتیب دویم و ناظم مدرسه نواب والا محمد تقی میرزا سرتیب سیم و اجودان مدرسه، مقرب الخاقان میرزا اسحاق مستوفی مقرب الحضرة میرزا محمد تقی سر رشته دار مدرسه مبارکه مقرب الحضرة اسدالله خان کتاب دار

معلمین ایرانی و فرنگی

مقرب الخاقان حاجی نجم الملک معلم کُل علوم ریاضی مقرب الخاقان میرزا ابوالقاسم حکیمباشی معلم طب ایرانی مقرب الخاقان میرزا محمد کاظم محلاتی معلم کُل علوم طبیعی مقرب الخاقان میرزا علی دکتر معتمد الاطیما معلم طب فرنگی مقرب الخاقان میرزا محمد دکتر رئیس مریضخانه معلم طب فرنگی عالیجناب میرزا اسد الله امام جماعت معلم عربی و فارسی مقرب الحضرة میرزا علیخان قاجار معلم طب متعلمین خارج و داخل مقرب الحضرة میرزا علی اکبرخان نقاشباشی معلم زبان فرانسه و نقاشی

فرنگی

مسیو لمر معلم موزیک مسیو فلمر معلم توبخانه مسیو و معلم پیاده نظام مسیو ریشاردخان سرتیب و معلم زبان فرانسه مسیو پروسکی خان سرتیب و معلم زبان فرانسه مسیو طیلر معلم زبان انگلیسی ماردروسخان سرهنگ و معلم زبان روسی

خلفا و شاگردان حالیه مدرسه و غیره

خلفاء
سلیمان خان خلیفه ریاضی اقا خان خلیفه ریاضی میرزا احمد خلیفه ریاضی مهدی خان خلیفه ریاضی امان الله خان خلیفه طب و طبیعی محمد حسین میرزا خلیفه شیمی یحیی خان خلیفه توبخانه حاجی خان خلیفه زبان فرانسه ملا محمد صادق خلیفه عربی و فارسی

معلمین ایرانی و فرنگی
این اوقات مقروع سمع همایون و معروض خاکپای مبارک شد که در دارالخلافه الناصرة اطبای غیر حاذق و اشخاص نالایق را داعیه طبابت بخاطر رسیده و بمعالجه جسارت ورزیده اند از آنجا که پیشنهاد خاطر خطیر اقدس و اقتضای رای جهان ارای مقدس همواره حفظ نفوس عموم نوکر و رعیت و ترفیه حال قاطبه اهالی مملکت است امر قدر قدر همایونی نافذ شد که در وزارت علوم مجلس امتحانی برای اینگونه اطبا تشکیل یابد تا بمقتضای (هَلْ یَسْتَوِی الذِّیْنَ یَعْلَمُونَ وَ الذِّیْنَ لَا یَعْلَمُونَ) عالم از جاهل پدیدار گردد و حق از باطل تمیز یابد لهذا انجام این خدمت و اتمام این نعمت را در کتابخانه مدرسه مبارکه از چهار شهر شعبان مجلسی که بوجود رؤس افتاحم اطبا و وجوه اعظام حکما که مجلس با احترام حافظ الصّحه دولتی را اعضا عظامند مژین است ترتیب داده شروع بامتحان شد و عمّا قریب رد و قبول هر یک از اطبا که بمعرض امتحان می آیند در نمره های آتی ثبت و اطلاع ناظرین را عرضه میدارد

اعلان
مجلس شورای ملی
مجلس شورای ملی در روز پنجشنبه ۱۳ آبان ماه ۱۳۰۲ در جلسه علنی خود با اکثریت آرا در خصوص تصویب لایحه تقاضای معافیت از خدمت سربازی برای آقایان...
مجلس شورای ملی در روز پنجشنبه ۱۳ آبان ماه ۱۳۰۲ در جلسه علنی خود با اکثریت آرا در خصوص تصویب لایحه تقاضای معافیت از خدمت سربازی برای آقایان...
مجلس شورای ملی در روز پنجشنبه ۱۳ آبان ماه ۱۳۰۲ در جلسه علنی خود با اکثریت آرا در خصوص تصویب لایحه تقاضای معافیت از خدمت سربازی برای آقایان...

شاگردان

مهندس بیست و یک نفر مهندس معدن یازده نفر متعلمین توبخانه بیست و یک نفر متعلمین پیاده سی و پنج نفر متعلمین شیمی و دواسازی ده نفر متعلمین موزیک سی و چهار نفر نقاش دوازده نفر متعلمین مخصوص زبان انگلیسی سوای درس عام شش نفر متعلمین مخصوص زبان فرانسه سوای درس عام هفده نفر متعلمین مخصوص زبان روسی سوای درس عام پنج نفر شاگردان مبتدی سیزده نفر شاگردان خارج و داخل مدرسه که در سردرهای زبان حاضر میشوند و از تکالیف داخلی مدرسه معافاند پنجاه نفر

مباشرین

میرزا نصیر مدیر دواخانه مدرسه (میرزا احمد مدیر عکاسخانه) (میرزا عباس نقاش مخصوص و مدیر دارالطباعة علمیه خاصه مدرسه) (محمد کاظم بیگ ناظر) باقی دارد

اعلان

این اوقات مقروع سمع همایون و معروض خاکپای مبارک شد که در دارالخلافه الناصرة اطبای غیر حاذق و اشخاص نالایق را داعیه طبابت بخاطر رسیده و بمعالجه جسارت ورزیده اند از آنجا که پیشنهاد خاطر خطیر اقدس و اقتضای رای جهان ارای مقدس همواره حفظ نفوس عموم نوکر و رعیت و ترفیه حال قاطبه اهالی مملکت است امر قدر قدر همایونی نافذ شد که در وزارت علوم مجلس امتحانی برای اینگونه اطبا تشکیل یابد تا بمقتضای (هَلْ یَسْتَوِی الذِّیْنَ یَعْلَمُونَ وَ الذِّیْنَ لَا یَعْلَمُونَ) عالم از جاهل پدیدار گردد و حق از باطل تمیز یابد لهذا انجام این خدمت و اتمام این نعمت را در کتابخانه مدرسه مبارکه از چهار شهر شعبان مجلسی که بوجود رؤس افتاحم اطبا و وجوه اعظام حکما که مجلس با احترام حافظ الصّحه دولتی را اعضا عظامند مژین است ترتیب داده شروع بامتحان شد و عمّا قریب رد و قبول هر یک از اطبا که بمعرض امتحان می آیند در نمره های آتی ثبت و اطلاع ناظرین را عرضه میدارد

پس از انجام این عنوان و اختتام این امتحان شروع باستغرای در عمل دوافروشان و تصحیح شغل عطاران خواهد شد و قوانین محکمه و قواعد لازمه دران باب موضوع می شود که نفوس محترمه

دانش

شبهه ۷ شعبان ۱۲۹۹

مجلسین اید و ذمه و در طهران
و غیر از سایر بلاد ایران
مطالعه فیه کتب عذرا کند

بیت جماد و ثور نادره
سپهری اعلان این روزها
نادره و در الکلیه خند مطبوعه
دکمه شماره کارخانه

رسالة مفتاح العلوم

چون منظور از احداث این همایون نامه ایراد علوم و انتشار فنون است تا اهالی مملکت علی الاطلاق بقدر المراتب و الاستحقاق از آن منتفع شوند و بهره ور گردند مقرب الخاقان معتمد السلطان جعفر قلیخان سرتیپ اول رئیس مدرسه مبارکه که از بدایت سن و عنفوان شباب هم وجود با کتساب علوم متنوعه که منوط بتربیت و اداب است گماشته و شرایف اوقات شهرور و اعوام در لیسالی و ایام بدان مصروف داشته است و الحق در اغلب علوم اساتیدش سر بر خط اطاعت نهاده اند و فحول فضلائش بر تفضیل اقرار داده رساله علمیه که موسوم به (کیله دبستان) که ترجمه ان کلید دانش است از فرانسه ترجمه نموده و بمفتاح العلوم تسمیت فرموده است و باداره دانش فرستاده چون نفعش عام و فیضش مشمول خاص و عام بود در ذیل هر دفتری شطری از ان نگاشته خواهد شد.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

مقدمات در منشا حرارت

(۱) من حرارت چیست ج حرارت بالذات یا فی نفسه عبارتست از حرکت ذره که واقع می شود در اندرون اجسام یا سیاله بی وزنی که متاخرین ایزر مینامند و بالعرض یا نسبت بکسیکه ان را احساس می کند عبارتست از حس مخصوصی که از قرب و مجاورت جسم گرمی محسوس قوه لامسه که الت عمومی ان جلد است می شود

شبهه ۷ شعبان ۱۲۹۹

مجلسین اید و ذمه و در طهران
و غیر از سایر بلاد ایران
مطالعه فیه کتب عذرا کند

بیت جماد و ثور نادره
سپهری اعلان این روزها
نادره و در الکلیه خند مطبوعه
دکمه شماره کارخانه

رسالة مفتاح العلوم

چون منظور از احداث این همایون نامه ایراد علوم و انتشار فنون است تا اهالی مملکت علی الاطلاق بقدر المراتب و الاستحقاق از آن منتفع شوند و بهره ور گردند مقرب الخاقان معتمد السلطان جعفر قلیخان سرتیپ اول رئیس مدرسه مبارکه که از بدایت سن و عنفوان شباب هم وجود با کتساب علوم متنوعه که منوط بتربیت و اداب است گماشته و شرایف اوقات شهرور و اعوام در لیسالی و ایام بدان مصروف داشته است و فحول فضلائش بر تفضیل اقرار داده رساله علمیه که موسوم به (کیله دبستان) که ترجمه ان کلید دانش است از فرانسه ترجمه نموده و بمفتاح العلوم تسمیت فرموده است و باداره دانش فرستاده چون نفعش عام و فیضش مشمول خاص و عام بود در ذیل هر دفتری شطری از ان نگاشته خواهد شد.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

مقدمات در منشا حرارت

(۱) من حرارت چیست ج حرارت بالذات یا فی نفسه عبارتست از حرکت ذره که واقع می شود در اندرون اجسام یا سیاله بی وزنی که متاخرین ایزر مینامند و بالعرض یا نسبت بکسیکه ان را احساس می کند عبارتست از حس مخصوصی که از قرب و مجاورت جسم گرمی محسوس قوه لامسه که الت عمومی ان جلد است می شود

- (۲) من اینحالت چگونه احساس میشود ج اینحالت بواسطه یک نوع تشعشع بسیار لطیف غیر مرئی حاصل می شود که از اجسام گرمتر از بدن ما خارج میگردد
- (۳) من اسم این تشعشع لطیف غیر مرئی چیست ج انرا باصطلاح متأخرین گلریک یا قوه حرارت نامند لهذا گلریک سبب حس حرارتست و محدث انست و علاوه بر ان سبب اثار و اعمال متعدده دیگر میشود
- (۴) من منشا حرارت کدام است ج منشا حرارت عبارتست از افتاب و الکتریسیته و اعمال طبیعی باطنی که معروف بشیمیائیست و حرکات
- (۵) من اثار عمدۀ حرارت کدام است ج تلطیف و ازدیاد حجم و میعان و تبخیر و اشتعال بقیه در نمره اتیه

رسالة ذوات الأذئاب

شبهه شانزدهم شهر ذیقعده الحرام ۱۲۹۹

از تألیفات معتمد السلطان حاجی نجم الملك

ذو ذئب یعنی ستاره دنباله دارو ذوذابه یعنی ستاره گیسودار و این هر دو از کواکبی هستند که مانند سیارات بحركات خاصه از برابر صور فلکیه عبور می کنند و چگونگی حرکات آنها را منجمان مثل حرکات آفتاب و ماه و سیارات رصدکنند و چون آفتابرا مرکز عالم خودمان دانیم و حرکات ذوات الاذئاب را بآن سنجیم معلوم می شود که کمال موافقت را با حرکات سیارات دارند ولیکن این مطلب بی زحمت معلوم نشد و تا زمان نیوطن حکیم انگلیسی عموم منجمین بر این عقیده بودند که ذوات الاذئاب از جمله کائنات جوّیه اند و از ابخره و ادخنة زمین تولید می شوند و توجهیات غریبه مینمودند تکوین این کواکب و ظهور و حرکات آنها را بعضی علامت غضب الهی میدانستند نسبت بمخلوق و اثار دروغ بانها نسبت میدادند مثل قحط و غلا و بروز امراض عامه چنانچه از زمان حکمای یونان تاکنون منجمان ایرانی بر اینگونه عقاید فاسده اند و احکام باطله بر آنها مینویسند

ولیکن ذوات الاذئاب را بچند وجه با سیارات اختلافست اول بحسب صورت و بیانش اینست که اکثر ذوات الاذئاب نقاط روشنی هستند که بخاری مثل ابر بر آنها احاطه داشته باشد و ان بخار روشن بصورت دنباله در جهتی کشیده شده باشد پس نقطه روشن را هسته

رسالة مفتاح العلوم

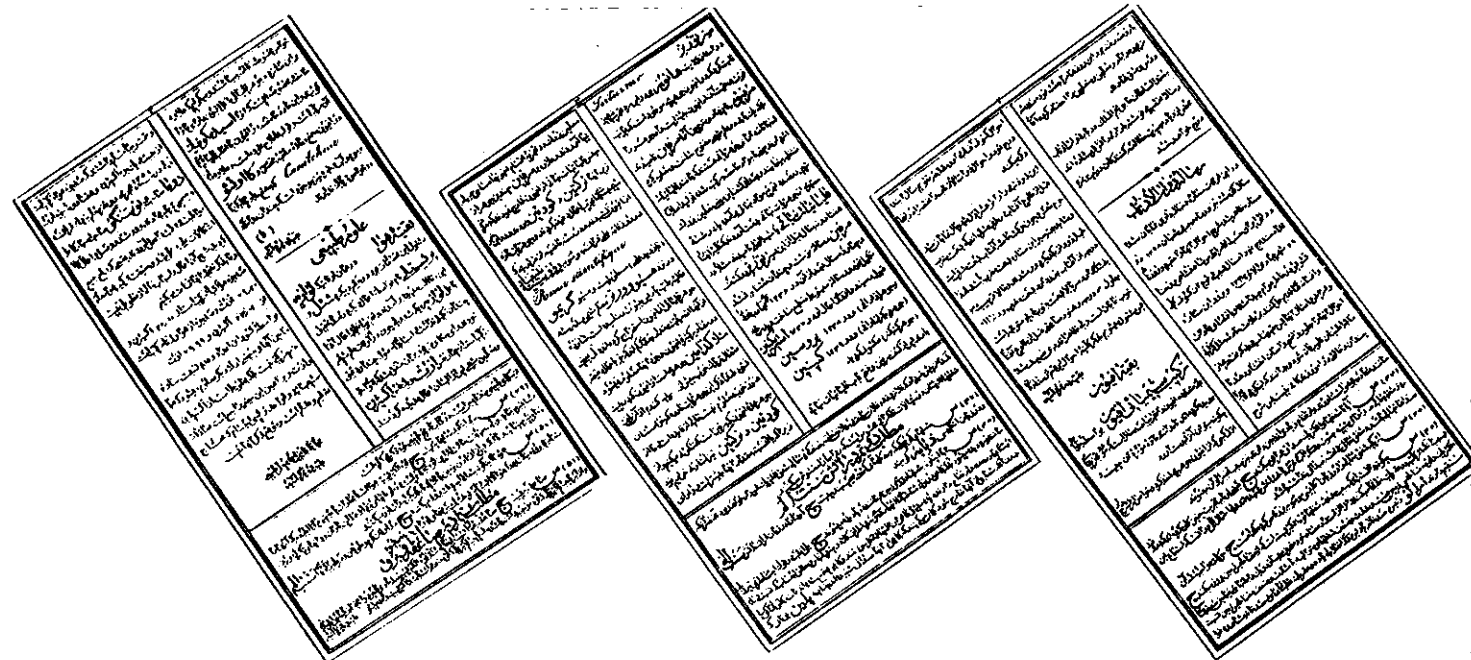
شبهه ۷ شهر شعبان ۱۲۹۹

چون منظور از احداث این همایون نامه ایراد علوم و انتشار فنون است تا اهالی مملکت علی الاطلاق بقدر المراتب و الاستحقاق از آن منتفع شوند و بهره ور گردند مقرب الخاقان معتمد السلطان جعفر قلیخان سرتیپ اول رئیس مدرسه مبارکه که از بدایت سن و عنفوان شباب هم وجود با کتساب علوم متنوعه که منوط بتربیت و اداب است گماشته و شرایف اوقات شهرور و اعوام در لیسالی و ایام بدان مصروف داشته است و فحول فضلائش بر تفضیل اقرار داده رساله علمیه که موسوم به (کیله دبستان) که ترجمه ان کلید دانش است از فرانسه ترجمه نموده و بمفتاح العلوم تسمیت فرموده است و باداره دانش فرستاده چون نفعش عام و فیضش مشمول خاص و عام بود در ذیل هر دفتری شطری از ان نگاشته خواهد شد.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

مقدمات در منشا حرارت

(۱) من حرارت چیست ج حرارت بالذات یا فی نفسه عبارتست از حرکت ذره که واقع می شود در اندرون اجسام یا سیاله بی وزنی که متاخرین ایزر مینامند و بالعرض یا نسبت بکسیکه ان را احساس می کند عبارتست از حس مخصوصی که از قرب و مجاورت جسم گرمی محسوس قوه لامسه که الت عمومی ان جلد است می شود

ذوذنب گویند و دنباله روشن را که متصل است بهسته و نسبت باآفتاب وصل شود آنرا ذنّب گویند و پارچه ابری را که احاطه برهسته دارد غیر از دنباله کیسو و هسته را با کیسو راس ذوذنب نامند ولیکن این تعریف در جمیع ذوات الاذئاب کلی نیست و صدق نکند چرا که بعضی دنباله ندارند و مشابهت دارند با سیارات و بعضی شبیه‌اند بکواکب سحابی یعنی مثل پارچه ابرند و هیچ هسته ندارند و بعضی هسته و کیسو دارند بی دنباله و بعضی چندین دنباله دارند و آن دنباله‌ها بشکل بادبزن هندی ترکیب شده‌اند

اذناب این نوع کواکب باشکال مختلفه دیده شده‌اند بعضی مستقیم‌اند و بعضی منحنی و بعضی در تمام طول خود بیک عرض‌اند و بعضی دیگر بشکل بادبزن پهن میشوند و ذوات الاذنابی نیز دیده شده که دنباله‌های هر کدام مثل اشعه آفتاب از هسته باطراف پراکنده گشته و گاه این دنباله‌ها بسیار طویل میشوند چنانچه ذوذنب سال ۱۰۹۱ هجری در طول ۷۵ درجه صفحه آسمان را پوشیده بود و حکیم نیوطن انگلیسی بقواعد نجومی طولش را استخراج نمود بیست و هشت هزار هزار فرسنگ یافت و ذوذنب سال ۱۱۸۳ هجری قریب نوزده کرود فرسنگ طول داشت و ذوذنب درشت سال ۱۲۲۶ قریب بیست و دو هزار هزار فرسنگ و غالب آنست که دنباله ذوذنب در طول شعاعی است که از آفتاب بهسته منتهی میشود و گاه اندک مایل افتد

تقابل دارد یعنی ممتد است در طول خطی که از آفتاب بهسته ذوذنب گاه در شعاع آفتاب پنهان میشوند این حرکات غریبه و رفتار بیقاعده ذوات الاذئاب که بمقتضای ترکیب حرکت زمین و حرکات خودشان بروز میکند و نیز بمقتضای قرب جواری که با زمین پیدا می‌کنند حادث میشود مدت مدیدی منجمان فرنگستانرا متحیر و سرگردان داشت قاعده یافتن ذوات الاذئاب و شناختن آنها خیلی شبیه است بعمل سیارات صغار ولی میدان ذوات الاذئاب خیلی وسیع تر است زیرا که اینها ممکن است خیلی دور افتند از مدار آفتاب و تا حدود قطب شمال بروند و حال آنکه سیارات صغار چندان از آفتاب دور نمی‌شوند قاعده آنست که در سه وقت مختلف انرا رسد میکنند یعنی موضع انرا بحسب طول و عرض در آسمان مشخص می‌نمایند و نقشه ان را می‌کشند انوقت معلوم می‌شود که ان ستاره ثابت است یا سیار و از جمله صغار است یا ذوات الاذئاب و حرکتش بر توالی است بسمت مشرق یا بر خلاف توالی و غیره

اختلاف سیم ذوات الاذئاب از سیارات از حیثیت شکل مدارات سیارات در حول آفتاب بیضیهای کوتاه‌اند خیلی شبیه بدایره و حال آنکه مدارات ذوات الاذئاب بیضیهای بسیار درازند شبیه خط گلوله که بفارسی قطعی زاید گوئیم و بفرانسه پارابل و مرکز همه آفتاب است و چون ذوذنبی در آسمان نمایان شد منجمان نمیتوانند بی مقدمه حکم کنند بر اینکه مدارش بیضی است یا پارابل قاعده آنست که منجمین اقل در سه موقع مناسب ان را رصد کنند و قوس حرکت آنرا بحساب معلوم کنند و بیشتر آنست که این قوس پارابل میشود مگر آنکه کوکب باز گردد و معلوم شود که مدارش بیضی است و بسبب این اختلاف بزرگ اصطلاح مدار ذوذنب از سیاره تشخیص داده میشود و اختلاف چهارم که سابق نیز اشاره شد کثرت میل سطح مدار آنها است از منطقه البروج که مدار ظاهر آفتاب باشد در جمله هشت ستاره عظیمه معروفه عطارد که میلش از همه بیشتر است از هشت درجه تجاوز نمیکند و در جمله یکصد و نود عدد سیاره صغیره دوربینی پالاس میلش میرسد به سی و چهار درجه و حال آنکه ذوات الاذئاب میلشان تا نود درجه میرسد در جمله ۲۴۲ ذوذنب و مضبوط پنجاه و نه عدد میلشان میرسد تا سی درجه و نود و سه عدد میرسد تا شصت درجه و نود عدد میرسد تا نود درجه یعنی در حدود قطب شمال نمایان میشوند

بقیه در نمره آتیه